

A NYELVŐR POSTÁJA

Az *alumni*val alkotott összetételek helyesírásakor kell-e tekintettel lennünk a szó idegen eredetére, illetve többes számú alakjára? Egybe- vagy különírjuk, például: *alumnitalálkozó*?

Egybeírást alkalmazunk akkor, ha az idegen eredetű előtag utolsó betűje a magyarban is megszokott hangértékkel rendelkezik: *alumnitalálkozó* (Osiris 276). Az *alumni* szó latin eredetű, és valóban többes számú, az egyes számú alakja az *alumnus*, eredeti jelentése: 'bentlakásos iskola növendéke', 'valaki neveltje', 'vállási kifejezésként 'papnövendék'. Mai általános értelemben egy bizonyos nevelési intézményben (középiskolában, főiskolán, egyetemen) korábban tanuló vagy végző hallgatókat jelöli. Magyarul: öregdiák. Annak nincs jelentősége, hogy az *alumni* a latinban többes számú alak, a magyar nyelvhasználatban egyes számúként alkalmazzzák. A latin nyelvet nem kell ismerniük a magyar anyanyelvűeknek. Ugyanúgy, mint a *média* szó esetében. A *médiium* egyes számú főnév, a többes számú alakja a *média*, magyar többes száma a *médiумok*. Az 1970-es évek óta használják 'sajtó' értelemben, illetve összefoglaló értelemben 'a rádió, a televízió és az internetes híroldalak' jelentésben. Napjainkban elterjedt a *médiák* többes számú forma is. Szigorúan véve, alaktani szempontból szabálytalan, mert a latin–angol többes számú alakhoz teszik hozzá a magyar többesjelet. Ennek az az oka, hogy nyelvünkben nem ismerhető fel a *média* többes száma, hiszen azt a *-k* általános többesjellel jelöljük. Aki tud latinul, az alkalmazza nyugodtan következetesen egyes számban a *médiум* alakot és többes számban a *médiумok* formát, de ezt ne várja el a többi nyelvhasználótól! Azt kell tudomásul venni, hogy van, aki tud latinul, és ragaszkodik a nyelvhasználatában az eredeti formához, és van, aki nem. Az eredeti alak, a *média* mint többes számú alak alkalmazása a magyar nyelvben grammatikai hibához vezet. Például: *A média is közzétették ezt.*

Itt kell megemlítnünk a *legoptimálisabb* melléknevet is. A Nyelvművelő kézikönyv a következőt írja róla a *kétszeres fokozás* címszavában: „Jelentéstani szempontból kétszeres fokozásnak tekinthető az is, ha olyan melléknevek is megkapják a felsőfok jelét, amelyek már magukban is felsőfokú jelentésűek. Pl. a latin elemekből alkotott *maximális* (legnagyobb, legjobb), *minimális* (legkisebb, legkevesebb) és *optimális* (legkedvezőbb, legjobbnak ígérkező) szavaknak a pongyolább köznyelvben előfordul a felsőfokú alakjuk is: *legmaximálisabb*, *legminimálisabb*, *legoptimálisabb*” (Grétsy–Kovalovszky 1980: 1166). Az említett kézikönyv azt ajánlja, hogy a választékos beszédben és írásban kerülnünk kell őket. Ezt célszerű módosítani és kiegészíteni azzal, hogy aki tud latinul, illetve ragaszkodik az eredeti használathoz, az ne fokozza például az *optimális* szót. Aki viszont a *legoptimálisabb* melléknevet használja, az a magyar felsőfokú melléknevek sorába illeszti a kifejezést, a következőbe például: *legtalálékonyabb*, *legjelentősebb*, *legfrissebb*. Vagyis ugyanúgy fokozza, mint a többi (minősítő) melléknevet. És ezzel semmi gond nincs. A *legoptimálisabb* szóra az interneten 233 000 találat van.

Hogyan kell helyesen írni a *centrírozás* szót? A hirdetőtáblákon, az újságokban és az interneten is mindig azt olvasom, hogy *centírozás*.

A Nyelvművelő kézisztótar ezt írja: „*centríroz(ás)*, latin–német eredetű műszaki szavak: ’gépkocsi kerekét kiegyensúlyozza’, ill. ’ez a művelet’. Az autósok nyelvében (még feliratokon is) gyakran hibásan, *centíroz(ás)* alakban fordult elő, talán ejtéskönnyítésül, ill. a *centiz*, *kicentiz* téves analógiája folytán. Valójában a *centríroz(ás)* a *centrum*, *centrális* szavakkal függ össze, ezért kötelező benne mind a két *r*: *centríroz*, *centrírozás*” (Grétsy–Kemény 2005: 89). Azonban a *centírozás* olyannyira elterjedt, hogy a Magyar nyelv nagyszótára felvette a szócikkeinek a sorába a következőképpen: *centíroz*, tárgyas ige, (Műsz) {forgó alkatrészt, pl. gumibroncsot} kiegyensúlyoz, azaz úgy állít be, hogy súlypontja a tengely vonalába essen. Példamondattal: *Az öregem műszerésznek adott. Ügyeskező (sic!) kölyök voltam, senki sem centírozott gyorsabban, pontosabban kereket nálam* (Fejes Endre 1973). (<https://nagyszotar.nytud.hu/dictsearch.html?entryid=10641>).

Helyes-e a befejezett melléknévi igenév használata, vagy a folyamatos melléknévi igenév (*megnyerő*) a jó megoldás ilyen esetben: *A tavaszi öt mérkőzése mindegyikét megnyert Füzesabony a dobogóra pályázó Gyöngyöshalász ellen folytatná sikersorozatát.*

„A magyar nyelvben nincsen olyan időviszonyítás, amely más idegen (pl. angol, német) nyelvekben létezik. Nem helyes az a feltevés, hogy a múltra vonatkozó mondatokban befejezett melléknévi igenevet kell használni. Egyre több ilyen példára bukkanhatunk: *Az új környezetvédő autóbust bemutatott sajtótájékoztató próbautazással ért véget.* (Másképpen: *bemutató*). Bonyolultabb mondatpélda: [...] *A nagyon sok helyzetet elpuskázott belgák ellen megérdemelten nyert a Fradi.* [...] Ebben a mondatban a befejezett melléknévi igenév előidejűséget óhajt jelezni. Azonban ilyenkor nyugodtan használhatunk folyamatos melléknévi igenevet is: *A nagyon sok helyzetet elpuskázó belgák ellen megérdemelten nyert a Fradi*” (Balázs 2000: 183–4; Balázs 2001: 109–10; Balázs–Zimányi 2007: 44). Tehát a kérdezett mondatban is a folyamatos melléknévi igenév használata ajánlatos: *A tavaszi öt mérkőzése mindegyikét megnyerő Füzesabony a dobogóra pályázó Gyöngyöshalász ellen folytatná sikersorozatát.* Esetenként nevetségesség forrása is lehet a befejezett melléknévi igenév alkalmazása: *A megyénkben alkotott híres emberekről ad ki albumot a Képzőművészeti Alap.* Tehát olyan alkotókról, akik már nem élnek. Ilyenkor az igenevet egy tárggyal kell bővíteni, és egy csapásra megszűnik a félreérthetőség: *A megyénkben jelentős műveket alkotott híres emberekről ad ki albumot a Képzőművészeti Alap.* Viszont abban a mondatban, hogy *az autó felfutott a járdára, és elütötte az ott tartózkodott gyermekeket*, sehogy sem jó befejezett melléknévi igenévvel, csak folyamatosan: *az ott* (a megállóban) *tartózkodó gyermekeket* (Rác 1992: 274).

Hogyan lehetne magyarítani a legújabb idegen kifejezést, a *ChatGPT*-t?

Sajátos összetétel: a *chat* és a *Generative Pre-trained Transformer* elnevezés betűszava. A helyesírása eltér a magyar írásszokástól, a szótőhöz közvetlenül kapcsolódik a betűszó. Magyarul lehetne *szöveggeneráló* vagy *robotpszövegíró*. Szó szerkezettel: automatikus szöveglétrehozó, szöveggeneráló program, az emberi kommunikációt újraalkotni képes alkalmazás.

Szakirodalom

- Balázs Géza 2000. *Médianyelv. Az igényes sajtó/média nyelve*. Magyar Rádió. Budapest.
- Balázs Géza 2001. *Magyar nyelvhelyességi lexikon*. Corvina Kiadó. Budapest.
- Balázs Géza – Zimányi Árpád 2007. *Magyar nyelvhasználati szótár*. Pauz-Westermann. Cell-dömölk.
- Grétsy László – Kemény Gábor 2005. *Nyelvművelő kézikönyvtár*. Tinta Könyvkiadó. Budapest.
- Grétsy László – Kovalovszky Miklós 1980. *Nyelvművelő kézikönyv I.* Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Laczkó Krisztina – Mártonfi Attila 2004. *Helyesírás*. Osiris Kiadó. Budapest.
- Rácz Endre 1992. Előttem szólott képviselőtársam? In: Kemény Gábor – Szántó Jenő (szerk.): *Mondd és írd! Válogatott nyelvművelő cikkek*. Auktor Könyvkiadó. Budapest.

Minya Károly
nyelvész, főiskolai tanár
Nyíregyházi Egyetem, Nyelv- és
Irodalomtudományi Intézet
E-mail: minya.karoly@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-2421-3558>